

De politieke participatie aan de gemeenteraadsverkiezingen

door Wilfried DEWACHTER,
Geassocieerd docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven
in samenwerking met Edith LISMONT,
Assistente aan het Centrum voor Politieke Studiën (KUL).

Bij de huidige stand van het onderzoek blijft de politieke participatie een lastige zaak; een kluwen van moeilijkheden, vragen, onbekenden, zowel op theoretisch als methodologisch als onderzoekstechnisch vlak (1). Waar men uiteindelijk tot de studie van de participatie aan het gemeentebeleid zou moeten doorstoten, kan hier « slechts » gehandeld worden over de deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen. En dit is zeker niet hetzelfde.

« Wij moeten er uit dat de oppositie niet meespeelt of dat de meerderheid moet zwijgen. Waar heeft men dergelijke opvattingen toch gehaald? Waarom zou een lid van de meerderheid geen kritische tussenkomsten mogen houden? Iedere partij moet haar inbreng willen leveren en men moet iedere positieve, eerlijk bedoelde inbreng erbijbetrekken en aanvaarden. Wij willen de oppositie stem geven. »

Aldus de argumentatie die M. Coppieters op het Volkscongres van 1970 aanvoerde ter verdediging van de evenredige samenstelling van het college van burgemeester en schepenen (2). Dat de Volksunie dit zo stelt

(1) Zo heeft het participatieonderzoek moeilijkheden met de lokalisering van de deelname of afwezigheid. Is het een opeenvolgend, cyclisch verloop van politieke beweging en onverschilligheid of gaat het om verschillende deelpublieken, onder meer de contestant en de silent majority? Ook moeilijkheden met de kwalitatieve duiding langs de verschillende participatiestijlen. Wat is de ponderatie in het globale patroon, van ritualisten en militanten, van contestant en opposant, van besluitvormers en apatische burgers? Waarnemingsproblemen in zover de statistieken ontoereikend of onbestaande zijn, zodat men genoopt is tot extrapolatie van uit een smalle basis, met het gevaar van selectiviteit door het meer « nieuws-makende » van heftige en gewelddadige participatie. Waarnemingsproblemen in zover de politici pas vanaf 1960 de relatie overheid-onderdaan onder de probleem-gedaante van apatie zijn gaan zien en men van uit deze stelling voorwetenschappelijk belast is als een « verschijnsel van de zestiger jaren ».

(2) *Wij vlaams nationaal*, 2 mei 1970, nr 18, blz. 8.

is niet zomaar een stem in het debat, maar de stem van een bijzonder bevoorrechte getuige : gedurende zes jaar in een aantal gemeenten in de oppositie en zelf zonder noemenswaardige deelname aan colleges wat hen zou beletten te spreken (3). Hun ervaring mondt uit in het voorstel tot radikaal openbreken van informatie en participatie tot aan de oppositie.

Volgens deze ervaring spreken zelfs de gewone leden van de meerderheid niet eens kritisch mee ; hun rol zou teruggebracht zijn tot een ritualistische bevestiging van de beslissingen van het college. De oppositie dan zou gewoon niet meespelen. Als het niveau besluitvormers in het gemeentebeleid gekondenseerd is tot het college van burgemeester en schepenen, dan staan de gemeenteraadsverkiezingen ver van het gemeentebeleid.

Stoten de gemeenteraadsverkiezingen waarschijnlijk niet zo erg ver door in het besluitvormingsproces, zij zijn ook niet de enige participatieve activiteit. In een aantal gemeenten bestaan plaatselijke drukkingsgroeperingen en wordt er wel eens drukking uitgeoefend. Bovendien worden ten allen kanten raden opgericht : gezinsraad, bejaardenraad, jeugdraad, sportraad, cultuurraad, enz. « Uit een beperkt onderzoek van maart 1969 blijkt dat op de 456 gemeenten die in het onderzoek waren betrokken er slechts 122 zijn met een culturele raad (of cultureel comité). Wij mogen hier wel de vraag stellen wie er in dergelijke gemeenten zonder culturele raad in feite het beleid formuleert. Een tweede vaststelling was dat in 38 % van de bestaande raden of comités de K.W.B. niet vertegenwoordigd is, zodat wij op zijn minst kunnen veronderstellen dat de culturele raden eenzijdig zijn samengesteld en dat de kans wellicht groot is dat het cultuurbeleid (?) er eenzijdig wordt gevoerd. En wat waar is voor de K.W.B., geldt wellicht ook voor andere culturele organisaties, naargelang de plaatselijke toestanden » (4). Er blijft dan nog een trede die moet genomen worden. Wat doet het beleid uiteindelijk met de adviezen die het van deze raden krijgt ? Welk percentage adviezen verdwijnen in de dossiers of worden gewoon naast zich gelegd ? Welk zijn de voorwaarden tot realisatie van deze adviezen ?

De percutiecapaciteit van de gemeenteraadsverkiezingen naar de top van de beleidspiramide wordt later onderzocht langs het doorbreken van de

(3) De belangrijkste colleges van burgemeester en schepenen waarin Volksunie-gezinden een positie bekleden, zijn : Borgerhout, Mortsels, Sint-Andries (Brugge) en Stekene. Verder heeft de Volksunie participatie in de colleges van kleinere gemeenten als : Koekelare, Denderhoutem, Velzeke, Deurle aan de Leie. (Meestal werd de lijst van deze verkozenen niet onder een Volksunie-etiket aangeboden.) Tegenover deze participatie staat de veel belangrijker gemeentelijke oppositieplaats van de Volksunie in Antwerpen, Wilrijk, Deurne, Mechelen, Gent, Gentbrugge, Roeselare, Kortrijk, Genk, Hasselt en in andere gewichtige gemeenten.

(4) ALBRECHTS J., *Het gemeentelijk cultuurbeleid*. In VANACKERE L., ALBRECHTS J., e.a. *Modern gemeentebeleid*. Brussel, 1970, blz. 226.

nuttige volgorde der lijsten en langs het realiseren van een al dan niet rechtstreekse aanduiding van de gemeentelijke « regering ». Hiermede is niet geaffirmeerd dat de gemeenteraadsverkiezingen de participatieactiviteit is, die het verst doorstoot in de besluitvorming. Deze vraag blijft onbeantwoord. Evenmin wordt gesteld dat de gemeenteraadsverkiezingen een exclusiviteit van deelname aan het gemeentebestuur is.

Nochtans dringt een onderzoek van het participatiepatroon aan de gemeenteraadsverkiezingen zich op. En niet op de eerste plaats omdat de schaarse statistieken die de onderzoeker betreffende de deelname aan het gemeentebestuur vindt, verkiezingsresultaten zijn. Maar de gemeenteraadsverkiezingen zijn de exclusieve formeel voorziene inspraakvormen. Het is de inspraak langs de institutionele weg.

Vooraf moge even in het licht gesteld worden dat vergelijkingen op nationaal niveau van gemeenteraadsverkiezingen en parlementsverkiezingen slechts heel beperkt met absolute cijfers zijn door te voeren.

Er is vooreerst het verschil in kiesgerechtigdheid. Vanaf 1919 waren de vrouwen van 21 jaar en ouder kiesgerechtigd voor de gemeenteraadsverkiezingen, maar niet, behoudens enkele duizenden (11.823 in 1919 en nog slechts 5.290 in 1946) voor de parlementsverkiezingen van 1919 tot en met 1946 (5). Dit betekent een verschil van minimaal 2.000.000 kiesgerechtigden. Van 1948 tot 1969 is er slechts een heel beperkte afwijking in de kiesgerechtigden: de houders van een kleine naturalisatie kunnen wel aan de gemeenteraadsverkiezingen deelnemen, maar niet aan de parlementsverkiezingen (6). Maar in 1969 worden de jongeren van 18 tot 21 jaar stemgerechtigd voor de gemeenteraadsverkiezingen en niet voor de

(5) Behoudens de voorwaarden van nationaliteit, leeftijd, woonplaats en niet uitsluiting die ook voor de mannen gelden, dienden de vrouwen tot 1948 bovendien te vallen in één der categorieën voorzien door de wetten van 9 mei 1919 en 26 maart 1921:

1. De niet-hertrouwde weduwen van de militairen, tijdens de oorlog, vóór 1 januari 1919 gestorven.
2. De niet-hertrouwde weduwen van Belgische burgers tijdens de oorlog doodgeschoten of bij de vijand gedood.
3. De vrouwen tijdens de vijandelijke bezetting tot gevangenisstraf veroordeeld of voorlopig in hechtenis genomen om redenen van vaderlandslievende aard.

Voor punten 1 en 2 gold dat bij ontstentenis van de weduwen, hun moeder indien deze weduwe was evenals de moeders-weduwen van ongehuwde militairen respectievelijk burgers, in de plaats konden treden.

Zie BOON V., *Het Belgisch Staatsrecht. I. Grondwettelijk recht*. Brussel, 1948, blz. 160.

(6) Enig idee van het geringe verschil geven de cijfers voor de provincie Oost-Vlaanderen volgens de kiezerslijsten die in 1964 in werking getreden zijn: voor de parlementsverkiezingen zijn er 864.749 kiesgerechtigden en voor de gemeenteraadsverkiezingen zijn dit er 866.194 of een klein verschil van 1.445 eenheden. (*Bestuursmemoriaal van Oost-Vlaanderen. Verhoogde nopens de bestuurstoestand van de provincie in 1964*. Eeklo, z.d., blz. 25 en 29.)

parlementsverkiezingen (7). Dit betekent dat nu weer een verschil van ongeveer 350.000 kiesgerechtigden is ingevoerd, en weer een categorie die sociologisch in zekere mate relevant zou kunnen zijn.

De vergelijkingen tussen gemeenteraadsverkiezingen en parlementsverkiezingen worden verder ook bemoeilijkt doordat deze verkiezingen in de tijd niet altijd nauw op mekaar aansluiten. Hierdoor treden schommelingen in het aantal kiesgerechtigden voor ofwel de ene ofwel de andere verkiezing op, en dienvolgens mogelijke schommelingen in alle verdere categorieën van verkiezingsdeelname.

In een aantal gemeenten verloopt de samenstelling van de gemeenteraad zonder verkiezing. In cijfers uitgedrukt betekent dit dat ongeveer 200.000 kiesgerechtigden niet worden opgeroepen ter stembus waar deze kiesgerechtigden wel aan de parlementsverkiezingen deelnemen. Dit is niet zo een enorm aantal, maar zoals uit de bijdrage *Gemeenteraadsverkiezingen en verstedelijking* blijkt hebben deze gemeenten zonder verkiezing een eigen sociologische lokalisering. De vergelijkbaarheid van het resterend deel wordt hierdoor verminderd.

Tenslotte is er het feit dat naast de geldige stemmen, voor de gemeenteraadsverkiezingen nog het begrip van de benutte stemcapaciteit dient gehanteerd te worden. Erg gemakkelijk maakt het de zaak allemaal niet.

1. De a-politieke gemeenten of de verkiezingen zonder strijd.

Als het aantal kandidaten het aantal te begeven raadszetels niet overtreft, heeft het geen zin de kiezers ter stemming op te roepen. Dit verschijnsel doet zich regelmatig voor bij de gemeenteraadsverkiezingen in België (8). In een politiek bestel waar slechts om de zes jaar een gemeenteraad verkozen wordt, zijn er gemeenten die zelfs met die frekwentie de politieke activiteit niet opbrengen om een alternatief te stellen en de gemeentenaren tussen dit alternatief te laten kiezen. Het is een aberrant verschijnsel. De verkiezingen zonder strijd wijzen op een onvolkomen mate van politisering of op een hoge mate van politieke afwezigheid. Als de gemeenteraad samengesteld wordt zonder dat er enig alternatief is, zij het op plaatselijk, zij het op nationaal stramien dan kan men er niet onder-

(7) Wet van 1 juli 1969 tot vaststelling van de kiesgerechtigde leeftijd op 18 jaar voor de gemeenteraden. In *Belgisch Staatsblad*, 12 juli 1969, blz. 6896. Aangezien de dienstplichtigen, zowel voor de parlements- als de gemeenteraadsverkiezingen stemrecht verwerven, maakt dit geen verschil uit. Zie: Wet van 3 juli 1969 tot wijziging van de kieswetten en de wet van 3 juni 1964, houdende het statuut van de gewetensbezwaarden, ten einde stemrecht te verlenen aan de dienstplichtige onderofficieren, korporaals en soldaten in actieve dienst. In *Belgisch Staatsblad*, 12 juli 1969, blz. 6897.

(8) Het komt zelfs voor dat er gemeenten zijn waar niet eens het nodig aantal kandidaten voor de gemeenteraad zich aanbieden.

uit te stellen dat er op dat vlak een lage mate van politieke aanwezigheid is ; lager alleszins dan in een gemeente waar wel een alternatief is. Dit verdient even genuanceerd te worden.

Vooreerst moet aangestipt worden dat de verkiezingen zonder strijd als meetinstrument voor politisering of voor participatie zich niet op het niveau kiezers maar op een hoger niveau van participatie situeren : plaatselijke kaderleden en plaatselijke besluitvormers. De afwezigheid van verkiezingsstrijd betekent ook niet dat men in die gemeenten en op dat niveau volledig a-politiek of gedepolitiseerd is.

Er zijn enkele kandidaten, er is een strekking, maar er is geen alternatief.

Geen alternatief, dit stellen roept anderzijds ook nog een begrenzing van de meting op. Is het inderdaad zo dat er altijd een politiek alternatief is als er verschillende lijsten zijn ? Is het ene alternatief politiek even rijp en uitgetekend als het andere ? Deze vragen verwijzen naar veel grondiger onderzoek, waar men op dit ogenblik helemaal niet aan toe is.

Ondanks deze vergrijzing van de vroegere wit-zwart tegenstelling lijkt het wel doenbaar in de verkiezingen zonder strijd (voorlopig) een aanduiding — maar ook niet meer — van participatie of politisering te zien. De evolutie van deze eigenaardige vorm van samenstelling van de gemeenteraad wordt onderzocht in *Tabel I : Evolutie van de verkiezingen zonder strijd* (9). Deze tabel start van bij de eerste gemeenteraadsverkiezing met algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen en vrouwen, nl. de verkiezingen van 1920.

Het is bij nader toekijken moeilijk één enkel geschikt tellingskriterium te vinden. Het meest onmiddellijk criterium is het aantal raadsleden dat op deze manier wordt aangeduid. Het duidt de reële omvang van het verschijnsel aan in zijn sterkst institutionele condensatie. Maar het is niet het enige criterium en het is in zeker opzicht ook niet helemaal precies. Artikel 4 van de gemeentewet die het aantal leden van de gemeenteraden bepaalt, voorziet in een eerder grillige opklimmingswijze. Alle gemeenten beneden 1.000 inwoners hebben 7 raadsleden, ongeacht of zij nu 27 of 999 inwoners tellen. Tot 3.000 inwoners krijgt men 9 raadsleden. De volgende trap ligt aanzienlijk hoger : 10.000 inwoners ; dit is een grotere afstand, nl. 7.000 inwoners, dan de daaropvolgende trap : 5.000 inwo-

(9) De cijfergegevens wat betreft absoluut aantal raadszetels en absoluut aantal kiesgerechtigden uit : « Nationaal Instituut voor de Statistiek », *Statistisch Jaarboek voor België*, boekdeel 86, jaar 1965. Brussel, z.d., blz. 579. Het aantal gemeenten zonder verkiezingen in 1926, 1932, 1938 en 1946 volgens cijfers medegedeeld door het Ministerie van binnenlandse zaken. Het cijfer van het aantal gemeenten zonder strijd in 1926 bevat niet de provincies Oost- en West-Vlaanderen waarvoor de cijfers ontbreken. Ook voor 1920 ontbreken de cijfers. De andere cijfers zijn door ons berekend.

ners. Daarom korreleert het aantal raadsleden niet perfect enerzijds met het aantal gemeenten noch anderzijds met het aantal kiesgerechtigden. Om het aantal gevallen te kennen moet daarom ook gekeken worden naar het aantal gemeenten. Dit geeft de frekwentie van het verschijnsel aan. Anderzijds moet ook opgezocht worden hoeveel kiesgerechtigden ingevolge het ontbreken van een hogere participatievorm niet kunnen deelnemen aan de gemeenteraadsverkiezingen.

TABEL I

Evolutie van de verkiezingen zonder strijd

Verkiezingsjaar	Aantal gemeenten		Aantal raadszetels		Aantal kiesgerechtigden	
		%		%		%
1920			2.445	10,58	161.486	3,95
1926	292	13,76	3.084	13,16	216.338	4,67
1932	296	11,09	2.224	9,39	136.742	2,74
1938	364	13,63	2.738	11,56	172.671	3,31
1946	389	14,57	3.108	13,12	205.948	3,85
1952	440	16,50	3.334	13,96	219.928	4,01
1958	345	12,96	2.558	10,82	170.848	2,92
1964	401	15,06	2.800	11,87	226.240	3,85

Het voornaamste besluit uit dit cijferonderzoek is de belangrijke vaststelling dat er geen verschuiving is in de tijd ; er is geen toename noch een afname van het verschijnsel. Naar aantal te begeven raadszetels gemeten, staat men in 1964 op de hoogte van 1920, van 1938 en van 1958. Wat het aantal « getroffen » kiesgerechtigden betreft is het cijfer voor 1964 verhoudingsgewijze niet hoger dan dat van 1920, 1946 en 1952. Het aantal gemeenten dat op die manier tot een gemeenteraad kwam ligt het hoogst in 1952. In 1964 is er ook een groot aantal maar de schommelingen van 1952 op 1958 tot 1964 moeten aanzetten tot voorzichtigheid om over de stijging van 1958 tot 1964 veel te extrapoleren, te meer daar het aantal raadszetels van 1958 op 1964 zich veel minder wijzigde. Gemeten naar de omvang van de verkiezingen zonder strijd is de mate van politieke participatie of politisering onveranderd gebleven sinds 1918. Hieruit besluiten dat de impressionistische participatiestudie, die de politieke afwezigheid van de burgers als een typisch probleem van de zestiger jaren ziet, zich vergist heeft, is zich bezondigen aan hun fout : extrapoleren van uit een te smalle basis (10).

(10) Omstandige gegevens hieromtrent in HUYSE L., *De niet aanwezige staatsburger. De politieke apathie sociologisch in kaart gebracht*. Antwerpen, 1969, 223 blz.

De stelling is dus niet definitief afgedaan ; alleen is uit een partieel onderzoek gebleken dat hun stelling langs deze indicator gemeten (indicator waarvoor zich nog het probleem van de validatie stelt) niet opgaat.

De verkiezing zonder strijd is geen omvangrijk verschijnsel : gemiddeld zijn 373 gemeenten betrokken, gaat het om het bezetten van 2.786 raadszetels op een totaal van 23.591 of 11,80 % en zijn er 188.775 kiesgerechtigden door getroffen. Maar ondanks deze beperkte omvang stelt het toch de vraag naar de kwaliteit van de gemeentelijke democratie en naar de mogelijkheid van een echt gemeentebestuur. Het stelt het probleem, dit keer van de gemeente uit : het tekort aan politiek bekwame krachten zonder dewelke ook deze (al dan niet vermeende) vorm van directe democratie niet tot leven komt.

2. De kandidaatstelling.

Naar de absolute cijfers bekeken zijn de gemeenteraadsverkiezingen een omvangrijke inzet op een tamelijk hoog participatieniveau.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen, sinds 1920 tot en met 1964 is een opmerkelijk konstant aantal raadsposities te begeven, zowat 23.600 (het juiste gemiddelde is 23.591) (11). Deze onveranderlijkheid staat duidelijk in tegenstelling tot de parlementsverkiezingen. Wijl de Kamer van Volksvertegenwoordigers van 186 zetels in 1919 naar 212 sinds 1949 gekomen is en het aantal Senaatszetels van 120 naar 178, blijft het cijfer van het aantal te begeven gemeenteraadszetels merkwaardig stabiel liggen (variatiebreedte is 775 zetels tussen 1920 en 1952) (12). In absoluut aantal overtreft het cijfer van de langs de gemeenteraadsverkiezingen te begeven mandaten honderd maal dat der Kamer van Volksvertegenwoordigers.

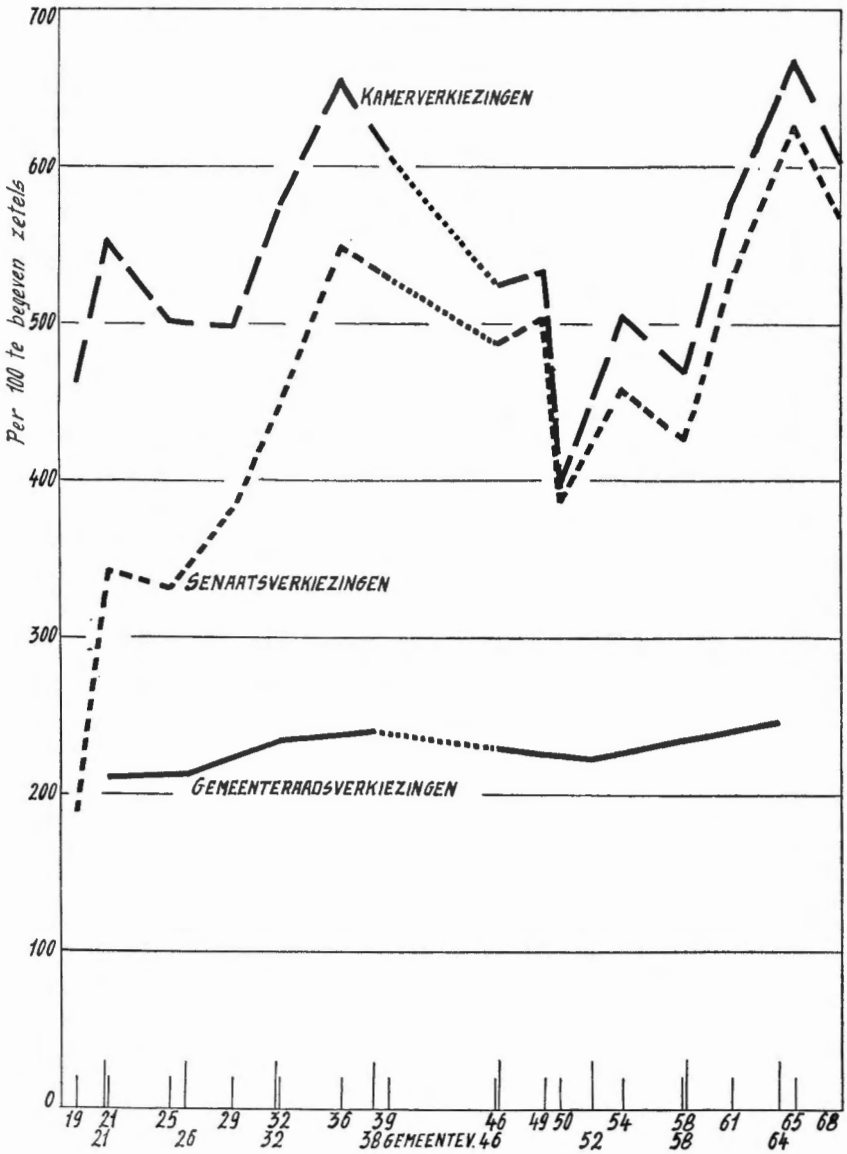
Deze meer dan twintigduizend te begeven posities roepen een hoeveelheid participanten op die nog meer dan tweemaal zo groot is : nl. gemiddeld voor de periode 53.871. Dit is een tamelijk aanzienlijk aantal burgers die zich politiek op een eerder hoog niveau van politieke participatie inzetten. Doch deze cijfers worden nog meer sprekend als men ze vergelijkt met de overeenkomstige gegevens voor Kamer- en Senaatsverkiezing. Zie *Grafiek I : De kandidaatstelling voor Kamer-, Senaat- en Gemeenteraadsverkiezingen*. In deze grafiek wordt niet met de absolute cijfers gewerkt maar met het aantal kandidaten per 100 te begeven Kamer-, Senaat- en gemeenteraadszetels. De grafiek is bijzonder duidelijk in zijn evolutielijnen.

(11) Bron : « Nationaal Instituut voor de Statistiek », *a.w.*, blz. 579.

(12) Dezelfde stabiliteit stelt men nagenoeg ook vast voor het aantal zetels in de provincieraden : 680 in 1921 tegen 706 in 1968.

GRAFIEK I.

DE KANDIDAATSTELLING VOOR KAMER-,
SENAAT- EN GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN

Het aantal kandidaten bij de Kamerverkiezingen heeft een vrij eigenaardig verloop. Dit aantal stijgt van de verkiezing van 1919 op deze van 1921 om dan te dalen bij de verkiezingen van 1925 en 1929. Dan weer stijgt het aantal kandidaat-Kamerleden aanzienlijk over 1932 tot het toppunt van 1936 waarna het opnieuw afneemt naar 1939, verder over de tweede wereldoorlog naar 1946, een ietsje toenemend naar 1949, om dan het laagste punt te bereiken bij de verkiezingen van 1950. In 1954 is het aantal bijna terug op het peil van 1946-49 maar in 1958 is het weer aanzienlijk afgenomen. Van deze verkiezingen af komt er een fikse stijging over 1961 tot het toppunt 1965, dat een ietsje hoger ligt dan dat van 1936. Van 1965 op 1968 is er terug een ernstige daling (13). Het aantal kandidaten bij de Senaatsverkiezing vertoont in grote lijnen het zelfde verloop ; het zou een getrouwe kopij van de Kamerkurve kunnen zijn, een eind minder hoog gesitueerd, was er niet de verschuiving van 1919 op 1946. Het verschil in omvang van kandidaatstelling is in 1919 zeer groot tussen Kamer en Senaat, maar gaandeweg neemt dit verschil af om bij 1946 een stabilisatiepunt te bereiken (14). In zeer afgezwakte vorm volgt het aantal kandidaat-gemeenteraadsleden wel de schommelingen in deze evolutie : een lichte opgang van 1920 op 1938 om dan lichtjes te dalen tot 1952 en van dan af weer enigszins toe te nemen tot 1964. Het algemeen beeld van het aantal gemeenteraadskandidaten evenwel is een van stabiliteit. Waar bij de Kamer- en de Senaatsverkiezingen werkelijk grote schommelingen zijn, is dit niet het geval voor de gemeenteraadsverkiezingen. In het algemeen trekken de gemeenteraadsverkiezingen door deze halve eeuw praktisch altijd evenveel kandidaten aan. Gemeten naar het aantal kandidaten per 100 te begeven zetels zijn de maximale variatiebreedten van deze reeksen als volgt :

Kamerverkiezing : variatiebreedte tussen 1919 en 1936 : 193.

Kamerverkiezing : variatiebreedte tussen 1950 en 1965 : 274.

Senaatsverkiezing : variatiebreedte tussen 1919 en 1936 : 361.

Senaatsverkiezing : variatiebreedte tussen 1950 en 1965 : 240.

Gemeenteraadsverkiezingen : variatiebreedte tussen 1920 en 1938 : 30.

Gemeenteraadsverkiezingen : variatiebreedte tussen 1950 en 1964 : 23.

Als het aantal kandidaten per te begeven zetel een deel-indikatie voor politieke participatie is dan moet men uit die cijfers voor de parlements-

(13) Vergelijk de vrij evenwijdige evolutie van het procentueel aantal voorkeurstemmen, in DEWACHTER W., *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*. Antwerpen, 1967, blz. 272-273.

(14) Vermoedelijk kunnen het afschaffen van de fiskale remmen op de kandidaatstelling in 1920-1921 en het invoeren van de provinciale apparentering hierbij wel enige invloed gehad hebben.

verkiezingen besluiten dat er inderdaad een aanzienlijke toename van deelname is geweest van 1919 tot 1936 en van 1950 tot 1965 (15). Uit die cijfers voor de gemeenteraadsverkiezingen moet men dan evenwel (eveneens met beperkte draagkracht) besluiten dat er omzeggens geen verschil in de participatie is geweest. Hierbij dient wel voor ogen gehouden dat men met verhoudingscijfers werkt en dat het waarschijnlijk gemakkelijker is het aantal kandidaten te laten oplopen van 837 (in 1950) tot 1.419 (in 1965) voor de Kamerverkiezingen, dan van 53.121 (in 1952) tot 57.853 (in 1964) voor de gemeenteraadsverkiezingen. De grootste schommeling, in absolute cijfers voor de gemeenteraadsverkiezingen (tussen 1920 en 1964) bedraagt 9.260, dit is 17,2 % t.a.v. het gemiddelde.

Uit de vergelijking van de cijfers der kandidaatstelling bij parlementsen gemeenteraadsverkiezingen komt nog een tweede belangrijk gegeven naar voor. Zijn er gemiddeld voor alle Kamerverkiezingen sinds 1919 voor één zetel 5,4 kandidaten en voor de Senaatsverkiezingen 4,5 kandidaten per zetel, dan is dit cijfer voor de gemeenteraadsverkiezingen veel lager, nl. slechts 2,3 kandidaten per zetel. Dit betekent dat men rekenkundig gesproken ongeveer 1 kans op 2 heeft om kandidaat zijnde, gemeenteraadslid te worden, maar slechts 1 kans op 5 om kandidaat zijnde parlementair te worden. Dit is evenwel een zeer onpreciese voorstelling. Het is aangetoond dat elke kandidaat parlementair geen gelijke kans heeft; dat enkel de kandidaten in nuttige volgorde kans maken, en dan bijna een 100 % kans hebben; en dit hoofdzakelijk ingevolge de rangorde-overdracht der hoofdvakstemmen en het minderheidsgebruik van de voorkeurstemmen (16). Daarentegen wordt bij de gemeenteraadsverkiezingen de nuttige volgorde wel frekwenter doorbroken zodat een kandidaat buiten de nuttige volgorde hier wel een kans maakt, zij het een kleinere dan de kandidaten bovenaan de nuttige volgorde (zie verder). Wat dit dan ook aan kansberekening voor de kandidaten moge inhouden, belangrijk is aan te stippen dat op stuk van politisering de gemeenteraadsverkiezingen veel minder zijn uitgetekend dan de parlementsverkiezingen (17). In het alge-

(15) Precies het jaar 1950 als dieptepunt voor politieke participatie wijst op het precaire van deze serie cijfergegevens als enig element in een participatie-index. Een bredere observatie kan 1950, knooppunt in de emotioneel hoog oplopende koningskwestie moeilijk zien als een dieptepunt van politieke participatie. Moet het dieptepunt van 1950 qua kandidaatstelling niet veeleer benaderd worden vanuit de heftigheid die het strijdpunt koningskwestie toen gekregen had, samen met de meer dan voldoende kongruentie van de vier belangrijke partijen op dat ogenblik KPB, BSP, Liberale Partij en CVP met dit strijdpunt (cf het verdwijnen van de kandidaten van de Vlaamse Concentratie) ?

(16) DEWACHTER W., *a.w.* (1967), blz. 158-166 en 270-279.

(17) Het aantal raadsleden zonder strijd verkozen, hebben in dit cijfer een beperkt gewicht. Als men de berekening maakt voor alle gemeenten met een verkiezingsstrijd, dan is de verhouding van het aantal kandidaten tot het aantal te begeven raads-

meen beschouwd heeft men inderdaad bij de gemeenteraadsverkiezingen slechts 2 keuzemogelijkheden, waar men er 5 heeft bij de parlementsverkiezingen. En dit heeft zijn belang op stuk van democratie-realisatie.

In de lijn van het brits parlementair regime, hoort men frekwent de stelling verdedigen dat een twee-partijstelsel meer democratisch is, omdat zij de rechtstreekse regeringsaanduiding toelaat. Ontegensprekelijk (gezien de positie die de eerste minister in de belgische machtshiërarchie bekleedt en gezien de motor-funktie van de regering inzake wetgeving) is het meer democratisch als men de inspraak in de regeringsvorming gestalte kan geven (18). Men zou de politieke democratie in niet onaanzienlijke mate verder uitbouwen indien men de rechtstreekse regeringsaanduiding door de staatsburgers kon realiseren.

Als de Volksunie, als bevoorrechte getuige, het juist ervaren heeft dat het werkelijk knooppunt van het gemeentebeleid in het college van burgemeester en schepenen ligt, stelt zich in aansluiting op de problematiek op staatsniveau, de vraag in hoever de gemeentenaren rechtstreeks het college aanwijzen. Het feit dat gemiddeld slechts iets meer dan twee keuzemogelijkheden aanwezig zijn, geeft reeds een eerste aanduiding dat men meestal wel langs een « twee-partijstelsel » tot een direkte aanwijzing van het college zal gekomen zijn. Gezien de belangrijkheid van de kwestie, moet dit echter nauwkeuriger nagegaan worden.

In een exhaustief onderzoek van alle gemeenten, per 11 oktober 1964, wordt nagegaan hoeveel colleges door de kiezers rechtstreeks zijn aangeduid. Zie *Tabel II: Rechtstreekse aanduiding van het college bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964* (19). Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen gemeenten met een twee-partijen of twee-lijstenstelsel en gemeenten met meer dan twee partijen of lijsten.

Vooreerst weze nog even de aandacht gevestigd op het feit dat de kiezers (in 1964) in 401 gemeenten niet tot rechtstreekse aanduiding van het college kunnen overgaan, doordat bij ontstentenis van meer kandidaten dan raadszetels, de meerderheid reeds op voorhand en volledig is vastgelegd. Aangezien de kiezers als kiezers totaal uitgesloten blijven bij deze aandui-

zetels niet 2,28 tot 1, maar 2,46 tot 1; wat een lichte toename vertegenwoordigt. Doch de gemeenten met verkiezingen zonder strijd moeten in deze berekening opgenomen worden.

(18) DEWACHTER W., *De verdere demokratisering van de Belgische politiek*. In *Res Publica*, 1968, n° 2, blz. 253-277.

Of een hervorming van het kiesstelsel van de evenredige vertegenwoordiging naar een meerderheidstelling, en zelfs het tweepartijstelsel als dusdanig, daar de beste weg toe is, is niet zonder meer duidelijk.

(19) Alhoewel men in België niet te doen heeft met gemeenteraden uit een even aantal leden samengesteld (art. 4 van de gemeentewet) zijn deze pare cijfers toch in de tabel (kolom: Aantal raadsleden) opgenomen om het volledig en continu verloop van de tabel te onderstrepen.

dingen zonder strijd, kan zeker niet van een rechtstreekse college-aanduiding sprake zijn (20). Integendeel, de verkiezingen als institutioneel inspraakkanaal zijn radikaal weggenomen.

Van de 2.189 gemeenten waar wel verkiezingen lopen, kent nagenoeg de helft (49,65 %) een twee-partijen of twee-lijstenstelsel. Opmerkelijk is hier dat slechts één gemeente met meer dan 15.000 inwoners (cfr. meer dan 13 raadsleden), nl. Waregem, maar twee lijsten heeft. De overige 1 086 gevallen doen zich uitsluitend voor in gemeenten met minder dan 15.000 inwoners. Het twee-partijstelsel bij de gemeenteraadsverkiezingen

TABEL II

Rechtstreekse aanduiding van het college bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964

Aantal raadsleden	Twee lijstenstelsel	Meer dan twee lijsten		Totaal
		Absolute meerderheid voor 1 lijst	Geen enkele lijst in absolute meerderheid	
7 - 10	972	412	127	1.511
10 - 14	114	350	120	584
14 - 21	1	40	15	56
21 - 28		10	17	27
28 - 35		2	2	4
+ 35		2	5	7
Totaal	1.087	816	286	2.189

gen lijkt derhalve wel beperkt tot gemeenten met kleiner bevolkingsaantal. Anders geformuleerd, een groter bevolkingsaantal lijkt aanleiding te geven tot een meer partijstelsel.

Evenmin als bij de verkiezingen zonder strijd, doet de kiezer als kiezer rechtstreeks wat aan het partijen- of lijstenstelsel dat in zijn gemeente funktioneert.

Het is hem gevormd en voorgegeven. Dank zij dit gegeven, en dank zij de organisatorische normering van het onpare raadsledenaantal, realiseert het kiezerskorps in deze gevallen de rechtstreekse college-aanduiding. Het kiezerskorps in deze gemeenten beslist welke lijst of partij de meerderheid zal hebben en derhalve het college zal vormen.

De andere helft van de 2 189 hier beschouwde gemeenten, tellen in 1964 meer dan twee lijsten of partijen. Veelmeer dan in voorgaand geval hangt het hier van het gemeentelijk kiezerskorps af, en meer specifiek van zijn opdeling naar partijen, of het college door hen aangewezen wordt ofwel tot stand komt door onderhandelingen tussen de leiding van de

(20) Het is opmerkelijk dat in een aantal gevallen van aanduiding zonder strijd, de enige kandidatenlijst een coalitie van verschillende partijen is.

verschillende lijsten, mede, maar slechts mede, op basis van de verkiezingsuitslag. Ook hier laat het kiezerskorps zich duidelijk gelden, want in 3/4 van de gevallen geeft het de meerderheid aan één enkele van de drie, vier, of eventueel nog meer lijsten. Men kan, in zover 1964 representatief zou zijn, stellen dat het kiezerskorps bij de gemeenteraadsverkiezingen zich veel meer affirmeert en veel sterker beslist dan mutatis mutandis, dat kiezerskorps bij de parlementsverkiezingen doet. De gemeentelijke regering wordt door de kiezers aangesteld; het tot stand komen van de nationale regering vormt een machtsproces op zich, waar de kiezers maar heel matig in de pap brokkelen.

Het is opmerkelijk dat naarmate de verstedelijking toeneemt (hier geoperationaliseerd naar het bevolkingsaantal zoals dat weergegeven wordt door het aantal raadsleden) de modale categorie verschuift van tweepartijenstelsel voor de kleine gemeente (64,32 % van de gevallen) over de absolute meerderheid bij meer dan twee lijsten voor de middelmatige gemeenten (59,93 % van de gevallen) naar de niet rechtstreekse collegeaanduiding voor de grote gemeenten (62,96 % van de gemeenten met 21 tot 28 raadsleden en 63,64 % van de gemeenten met 28 raadsleden en meer).

Een hoog bevolkingscijfer en/of verstedelijking lijkt te korreleren met het minder doorstoten van de kiezers naar de kern van het gemeentebestuur dat het college zou zijn (wat dan weer eens wijst op het meer overeenstemmen van gemeenteraadsverkiezingen en parlementsverkiezingen in de stad dan op het platteland, cfr. het niet realiseren van de rechtstreekse regeringsaanduiding op nationaal vlak). Men mag de korrelatie evenwel niet al te prangend voorstellen: van de 38 gemeenten met 30.000 inwoners en meer (cfr. 21 raadsleden en meer) zijn er 14 met rechtstreekse collegeaanduiding tegenover 24 zonder.

Rechtstreekse collegeaanduiding is in zover een foute uitdrukking dat zij suggereert dat het kiezerskorps het college, ook qua personenbezetting samenstelt. Dit is evenwel onprecies. Het kiezerskorps geeft aan bepaalde partij (of lijst) de meerderheid (21). En precies omdat zij die meerderheid bezit kan en moet het college uit die meerderheid komen. Hoe nu in feite dat college uit die meerderheid wordt samengesteld is een gebeuren waar

(21) Hierbij steekt het tellingsysteem d'Imperiali wel eens een flink handje toe. Dit stelsel bevoordelt sterk de partijen met een hoog kiescijfer. « Met de opeenvolgende quotiënten der grote lijsten op een hogere schaal te houden, waarvan de laatste in competitie komen met de kiescijfers der zwakke lijsten, sluit men deze van de verdeling uit zonder het quorum te moeten gebruiken. » (DEL CROIX A., — voortgezet door VANDENBULCKE G. en VAN HOUTE E., — *Handboek voor de gemeenteraadsverkiezingen*. Brussel, 1964, blz. 86-87.)

de kiezer totaal buiten staat (zijn voorkeurstemmen zijn hierbij ten hoogste een aanduiding, maar geen beslissing).

Als, zoals bij de Britse parlementsverkiezingen, vóór de uitspraak van het kiezerskorps de toekomstige regering (respektievelijk college) voorgesteld is (eventueel langs uittreedende regering en shadow-cabinet), is de rechtstreekse college-aanduiding door de gemeentenaren groter (als antwoord mede op dat element uit de verkiezingsgestalte) dan als dit niet het geval is. De rechtstreekse college-aanduiding is niettemin dan nog niet totaal, maar is wel een goed eind opgeschoten. De kiezer grijpt dieper in de kern van de gemeentepolitiek.

Het zou fout zijn mochten voorgaande stellingen, bevestigingen of verduidelijkingen een voluntaristisch beeld van het gemeentelijk kiezerskorps ophangen, in de zin dat dit alles zou beredderen en beslissen. De rechtstreekse college-aanduiding, voor zover zij reikt, is veel meer het gevolg van de aktie van kandidaten en van de kandidaatstelling (het twee-partijstelsel), evenals voor een deel van de ruimtelijke spreiding van de verzuilingsopdeling, lees de geografische inplanting van de politieke culturele subsystemen (22). Is het niet verwonderlijk dat in de complexe politieke cultuur met zijn drie subsystemen die de belgische politiek kenmerken, het gemeentelijk niveau in de helft van de gevallen slechts een twee-partijstelsel kent? Wijst dit op een gering echt-politieke karakter van een aantal gemeenteraadsverkiezingen? Bij een grotere politisering die zich in meer lijsten of partijen zou vertolken, zou de mate van meerderheids-octrooi door de gemeentenaren verleend, wel slinken.

Hoe dan ook tot stand gekomen, in 1964 heeft het kiezerskorp in de grote meerderheid der gemeenten aan één lijst of partij (van de twee of meer in kompetitie) de absolute meerderheid, en dan ook de meerderheidssleutel op de beleidsbeslissingen toegekend. En het kiezerskorps heeft beslist welke lijst of partij hierover voor zes jaar zou beschikken. Dit is een aanzienlijk grotere participatie dan wanneer de meerderheid langs onderhandelen na de verkiezingen, nog tot stand moet (of kan) gebracht worden.

3. Keuzeverzaking.

De keuzeverzaking is een samengestelde kategorie: enerzijds worden hierin de afwezige kiezers ondergebracht en anderzijds ook de blanco- en ongeldige stemmen.

(22) Over de subsystemen van de politieke cultuur in België, zie: VAN DEN BRANDE A., *Mogelijkheden van een sociologie der Belgische conflicten na de tweede wereldoorlog (1944-1961)*. In *Sociologische gids*, 1963, nr 1, blz. 2-29.

De som van deze twee gegevens vormt de keuzeverzeking, een meer hanteerbare categorie dan de twee afzonderlijke gegevens. Bij de huidige stand van de politiek statistiek is het echter moeilijk bij de gemeenteraadsverkiezingen met de keuzeverzeking te werken omdat ambtelijk het aantal blanco- en ongeldige stemmen, of zijn spiegelbeeld het aantal geldige stemmen, niet voor het ganse land worden opgeteld en dat al deze gegevens niet in de gepubliceerde documenten zijn terug te vinden. Dienvolgens zal verderop afzonderlijk enerzijds over de afwezige kiezers met als tegenhanger de opgekomen kiezers gehandeld worden en anderzijds over de blanco- en ongeldige stemmen met als tegenhanger de geldige stemmen. Voor de eerste reeks gegevens bestaan cijfers betreffende het universum, voor de tweede serie gegevens moet gewerkt worden met een steekproef.

Het aantal afwezige kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen evolueert van 10,10 % in 1920 in dalende lijn naar 6,15 % in 1932 en 6,20 % in 1938 (23). Na de tweede wereldoorlog herneemt het aantal afwezige kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen weer op een hoger niveau : 9,22 % om dan in 1952 en 1964 een lager en nagenoeg identiek cijfer te boeken : respectievelijk 7,65 % en 7,10 % (het cijfer voor 1958 is onbekend). Het algemeen verloop van de afwezige kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen volgt zeer getrouw de analoge curve voor de parlementsverkiezingen : een daling van 1919 tot de eerste helft van de dertiger jaren, om dan scherp te stijgen naar 1946, waarmee ongeveer het niveau van 1919 weer wordt bereikt. Vanaf 1946 is er opnieuw een daling tot 1958, waarna het aantal afwezige kiezers terug gaat toenemen, althans voor de parlementsverkiezingen want voor de gemeenteraadsverkiezingen is het wachten op de keuzeverzeking bij de verkiezingen van 1970 vooraleer hierover iets definitiefs kan gezegd worden. De toename van het aantal afwezige kiezers waarop participatie-beoordelaars gedeeltelijk steunen is derhalve wel recent (zij het onbekend wat de gemeenteraadsverkiezingen betreft), maar de toename is niet eenmalig want van 1936 op 1946 kende men dezelfde stijging (24).

De analyse van het aantal afwezige kiezers wijst uit dat de invoering van het vrouwenstemrecht slechts een zeer minieme invloed op de participatie heeft gehad.

Inderdaad, de condities van de gemeenteraadsverkiezingen blijven identiek in de periode 1919-1946 en 1949-1964. Dit is als het ware de kon-

(23) Bron : « Nationaal Instituut voor de Statistiek », *a.w.*, blz. 579.

(24) Hierbij moet evenwel gewaarschuwd worden voor het feit dat zowel in 1919 als in 1946, telkens de eerste verkiezingen na hevige oorlogsjaren, de hoge aantallen afwezige kiezers ook mede kunnen te wijten zijn aan het minder op punt staan van de kiezerslijsten.

trole-groep. In deze twee statistische populaties is de gemiddelde afwezigheid bij de verkiezingen na 1948 licht terug gelopen : van 7,80 % tot 7,38 % of een verschil van 0,42 %.

In de experimentele groepen, de parlementsverkiezingen, wordt de eerste reeks 1919-1946 zonder en de tweede reeks 1949-1965 met vrouwenstemrecht in aktie gezet : de afwezigheid bij de verkiezingen loopt terug van 7,63 % tot 7,04 % of een verschil van 0,59 %. Maar aangezien er in de kontrolegroep een verschuiving van 0,42 % geweest is die niet aan het vrouwenstemrecht maar aan andere factoren te wijten is, moet men ook dit verschil voor de parlements groepen aftrekken en komt men tot het besluit dat het vrouwenstemrecht uiteindelijk de participatie slechts voor $0,59 - 0,42 = 0,17$ % heeft doen dalen. Dit is tot nu toe het meest sluitend argument om de deelname van de vrouwen aan de verkiezingen in België niet lager te stellen dan voor de mannen (25).

Door de ontoereikendheid van de politieke statistiek is het soms hachelijk bepaalde aspecten van de gemeenteraadsverkiezingen en de parlementsverkiezingen te vergelijken. En dit is hier het geval. De onderwerpen die in dit artikel nog aan bod komen, steunen op een steekproef waarbij alle kieskantons met maximum 4 gemeenten gebruikt worden. Vooreerst is het zo dat van de 214 kieskantons die er in België zijn, ongeveer $3/4$ niet in aanmerking kunnen komen doordat zij één of meer gemeenten bevatten waar de gemeenteraadsverkiezingen zonder strijd zijn verlopen. Het kieskanton Leuven, met meer dan 99.000 kiesgerechtigden kan niet in de steekproef opgenomen worden doordat van de 32 gemeenten die het telt er één is, Duisburg met 1.418 kiesgerechtigden, waar er geen eigenlijke verkiezing werd ingericht. Vervolgens dient men bij de steekproeftrekking rekening te houden met het opzet van de studie, namelijk door te dringen in het deelnamepatroon van de gemeentenaren aan de gemeenteraadsverkiezingen. Hiertoe is een vergelijking van deze verkiezingen met de parlementsverkiezingen meer dan aangewezen. De factoren die deze vergelijking zouden storen moeten dienvolgens zoveel mogelijk geweerd worden. Het volstaat dat men voor één gemeente in een kieskanton over één enkel cijfer niet kan beschikken of met één fout cijfer te maken heeft om gans het kieskanton uit te schakelen. Dit risico wordt groter naarmate men kieskantons neemt die meer gemeenten tellen. Tenslotte is het een beroerde zaak, soms zelfs voor grote gemeenten, een volledige verkiezingsuitslag vast te stellen (met inbegrip van het aantal geldige stemmen, en het aantal veelkleurige stembrieven) ; dit is een « praktisch bezwaar » dat ook wel

(25) Vergelijk DE SMET R., EVALENKO R. en FRAEYS W., *Atlas des élections belges 1919-1954*. Brussel, 1958, blz. 63-65.

enige betekenis heeft (26). Vandaar dat de steekproef teruggebracht werd tot alle kieskantons met maximum 4 gemeenten. Derwijze uitgelijnd omvat het staal 28 kieskantons met volgende spreiding :

provincie Antwerpen : 4 kieskantons, 44,1 % van de kiesgerechtigden

provincie Brabant : 3 kieskantons, 17,7 % van de kiesgerechtigden

provincie West-Vlaanderen : 6 kieskantons, 11,1 % van de kiesgerechtigden

provincie Oost-Vlaanderen : 8 kieskantons, 22,4 % van de kiesgerechtigden

provincie Henegouwen : 3 kieskantons, 8,0 % van de kiesgerechtigden

provincie Luik : 4 kieskantons, 28,1 % van de kiesgerechtigden

de provincies Limburg, Luxemburg en Namen zijn niet opgenomen in de steekproef.

Totaal voor het land : 28 kieskantons, 19,5 % van de kiesgerechtigden.

Ontegensprekelijk is dit geen ideale steekproef. De voornaamste hinderpaal tot een betere is echter de systematische politieke weigering de parlementsverkiezing per gemeente te tellen. Hierdoor kan wetenschappelijk in deze materie zo moeilijk opgeschoten worden.

De steekproef werd postfactum gestratificeerd naar de uitslagen van de politieke partijen bij de Kamerverkiezingen van 1965. In grote lijnen is het een weging naar evenredige vertegenwoordiging van nederlandse en franstalige kiezers en van platteland, rurban en stedelijke ruimten in de steekproef. Voor de Kamerverkiezingen van 1965, gemeten naar percentage CVP-, BSP-, PVV-, VU-, KPB, FDF en de latere RW stemmen, bedraagt de som van de verschillen (in absolute waarde) tussen de steekproef en de werkelijke uitslag 2,99 %, met als grootste verschil 0,97 % te veel in de steekproef voor het FDF. Getoetst aan de Kamerverkiezingen van 1968 bedraagt de som van de verschillen (in absolute waarde) 5,03 % met de 1,78 % ondervertegenwoordiging van de PVV in de steekproef als veruit het grootste verschil.

Het is zeker geen perfecte post-factum stratificatie (cfr. verder : het verschil in voorkeurstemmen), maar gezien de mogelijkheden die ten allen kanten beperkt zijn, haast de enige mogelijkheid.

Over de ganse lijn schijnt het aantal geldige stemmen voor de gemeenteraadsverkiezingen in 1964 ietwat hoger te liggen dan de overeenkomstige

(26) Enkel de provincie Brabant heeft een treffelijke uitgave van de resultaten der gemeenteraadsverkiezingen : *Bestuursmemoriaal van de provincie Brabant, 1965, bijlage VI. Gemeenteverkiezingen van 11 oktober 1964. Uitslagen*. Brussel, 1965, 383 blz.

cijfers voor de Kamerverkiezingen van 1965 (27). Berekend op basis van de post-factum gestratificeerde steekproef zijn er bij de gemeenteraadsverkiezingen een goede 2 % blanco- en ongeldige stemmen minder dan bij de Kamerverkiezingen van 8 maanden later.

Op basis van de universumgegevens kan worden vastgesteld, dat de gemeenteraadsverkiezingen in 1964 1,31 % meer opgekomen kiezers hebben dan de daaropvolgende Kamerverkiezingen (28). In zover veralgemeningen aan de hand van de steekproef verantwoord zijn kan men besluiten dat de deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen in 1964 voor ongeveer 3,5 % hoger ligt dan bij de Kamerverkiezingen van 23 mei 1965. De totale keuzeverzaking bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 zou 12 % bedragen. En dit cijfer stelt een paar vragen ten aanzien van de al dan niet vermeende toename van de niet-aanwezigheid van de staatsburger. Voor de parlamentsverkiezingen wordt vastgesteld dat op amper 10 jaar tijd de keuzeverzaking van ongeveer 11 % in 1958 tot 16 % in 1968 oploopt. Het pas ontdekte cijfer 12 voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 zou kunnen wijzen op het feit dat die tendens pas na oktober 1964 is aanzet, wat dan een veel scherper evolutie zou zijn want van spreiding over 10 jaar zou ze teruggedraagt zijn tot een spreiding over 4 jaar.

Dit cijfer 12 zou ook kunnen behoeden voor een al te vlotte veralgemening. De toenemende keuzeverzaking zou enkel een verschijnsel ten aanzien van de nationale politiek kunnen zijn, waarbij men vooralsnog het raden heeft naar de eventuele duiding van dit verschijnsel — resorteert de grotere waarneembaarheid misschien effect? —. Het wachten is nu op 11 oktober 1970.

Waar de spreiding van de hogere opkomst beperkt en vrij toevallig lijkt, vertonen de cijfers van het hoger aantal geldige stemmen een merk-

(27) Er is één enkele uitzondering : het kieskanton Waarschoot met 1,14 % minder geldige stemmen voor de gemeenteraadsverkiezingen. Deze uitzondering is geen afbreuk aan de stelling omdat precies de opkomst naar de stembus dan weer uitzonderlijk hoog ligt : 4,10 % meer bij de gemeenteraadsverkiezingen, tegenover gemiddeld slechts 1,77 % meer. Zie ook wat verder geschreven wordt over verstedelijking en toenemend aantal geldige stemmen.

(28) Volgens de steekproef bedraagt dit verschil 1,45 %. Het percentage afwezige kiezers volgens de steekproef ligt zowel voor de Kamerverkiezingen van 1965 als voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 een tikkeltje te hoog : respectievelijk 8,86 i.p.v. 8,41 % en 7,41 i.p.v. 7,10 %. Wat de blanco en ongeldige stemmen betreft ligt het steekproefgemiddelde een eind te laag : 6,73 % i.p.v. 7,11 % voor de Kamerverkiezingen van 1965. Om het cijfer blanco en ongeldige stemmen van de gemeenteraadsverkiezingen te bepalen wordt niet bij het steekproefgemiddelde gebleven maar wordt het verschil steekproefcijfer Kamer min steekproefcijfer gemeenteraadsverkiezingen van het werkelijk Kamercijfer afgetrokken, hopen de onderrepresentativiteit aldus grotendeels te ondervangen.

waardige lijn. Naarmate de verstedelijking afneemt, neemt het verschil in geldige stemmen ten voordele van de gemeenteraadsverkiezingen toe (29).

in de stedelijke agglomeraties : 1,02 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de voorsteden : 1,68 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de regionale steden : 2,22 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de gewone steden : 2,73 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de verstedelijkte gemeenten (B3) : 5,56 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de verstedelijkte gemeenten (B1) : 5,00 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de plattelandsgemeenten : 6,43 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen.

Het is zeker niet een zeer grote verschuiving, maar toch is het een niet te veronachtzamen verschil. Het geeft een aanduiding te meer, zij het een vrij beperkte dat in de stad de gemeenteraadsverkiezingen wel iets meer het patroon van de parlementsverkiezingen aannemen. Aansluitend bij de vorige bijdrage waar verstedelijking duidelijk gepaard ging met verschuiving in de verkiezingsgestalte naar meer nationale elementen, geven deze cijfers aan dat ook in de mate van geldig stemmen, de stad meer zijn parlements patroon toepast dan het platteland. Het verschil is evenwel beperkt : het is geen soortverschil hoogstens een graadverschil.

Het is op het eerste gezicht opmerkelijk dat bij de gemeenteraadsverkiezingen een hoger aantal geldige stemmen wordt uitgebracht, daar de stemwijze theoretisch gezien moeilijker liggen : enerzijds voorkeurstemmen binnen één lijst tot uitputting van het aantal te begeben raadszetels en anderzijds het veelkleurige stemmen. Deze specifieke stemwijzen van de gemeenteraadsverkiezingen zijn echter weinig gekend en worden niet bijzonder veel aangewend. Daarom kunnen zij het aandeel ongeldige stemmen maar zeer miniem beïnvloeden. Waar de gemeenteraadskiezers met hun hoger opkomst ter stemming en hun kleiner aantal blanco en ongeldige stemmen een beter participatiepatroon hadden dan de parlements-

(29) De klassifikatie naar verstedelijkingsgraad van het Nationaal Instituut voor de Statistiek (VAN WAELVELDE W. en VAN DER HAEGEN H., *Typologie van de Belgische gemeenten naar graad van verstedelijking op 31 december 1961*. In *Statistische studiën*, 1968, n° 17, 68 blz. + 1 kartogram) kan niet perfekt omgerekend worden naar kieskantons. De klassifikatie van de 28 kieskantons in de categorieën van W. Van Waelvelde en H. Van der Haegen is dan ook slechts benaderend.

kiezers, is het beperkt benutten van bovenvermelde stemmogelijkheden een negatief punt in dit participeren. Doch dit moet omstandiger bekeken worden.

4. De keuze van personen.

Bij de parlementsverkiezingen zijn de voorkeurstemmen een belangrijk machtsmiddel. Indien het kiezerskorps in grote meerderheid de mogelijkheid van de voorkeurstem bij deze verkiezingen zou benutten dan zou het kiezerskorps zelf in aanzienlijke mate de mandatarissen aanwijzen. Tot nu toe is dit niet het geval; de parlementsleden worden eigenlijk door de partijen (volgens het type van lijstensamenstelling gaat dit van een zeer beperkt comité tot de helft van de partijleden) aangewezen.

De kiezers in België verdelen tot nu toe slechts de zetels in het parlement onder de partijen; zij bepalen (nog) niet wie op deze zetels zal zitten (30). Een aantal kiezers brengen nochtans een voorkeurstem uit, wat beschouwd wordt als een sterkere vorm van participeren. Het aantal voorkeurstemmen is sinds 1950 en vooral sinds 1958 aanzienlijk gestegen: bij de Kamerverkiezingen lag het percentage in 1950 bij 20 %, in 1958 bij 26 %, in 1965 bedroeg het 39 % (31). Bij de Senaatsverkiezing kent men dezelfde evolutie; maar de omvang situeert zich ongeveer 6 % lager. Vooralsnog, en ondanks deze stijging is nog geen verplaatsing van de beslissing, wat mandatarissenaanduiding betreft, van de partij naar de kiezers opgetreden. De hanteerbaarheid van de verkozenen ligt nog steeds bij de partijen. Vanuit deze problematiek rijst evident de vraag naar de situatie in deze bij de gemeenteraadsverkiezingen.

De hoger beschreven steekproef levert een te laag percentage voorkeurstemmen op: voor de Kamer slechts 34,85 % i.p.v. 39,04 % in werkelijkheid en bij de Senaatsverkiezing slechts 29,22 % i.p.v. 32,38 % in werkelijkheid. Dit heeft te maken met de eerder grillige spreiding van het gebruik der voorkeurstemmen en het toevallig gegeven dat veel kieskantons met hoge mate van voorkeurstemmen ook een groot aantal gemeenten tellen (32). Het percentage voorkeurstemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen kan derhalve wel hoger liggen dan uit de steekproef blijkt.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen wordt in aanzienlijke mate meer per voorkeur gestemd dan bij de parlementsverkiezingen. Het gemiddeld aan-

(30) DEWACHTER W., *a.w.* (1967), blz. 158-166 en 270-279.

(31) Bij de Kamerverkiezingen van 1968 stelt men een minder snel stijgende toename vast. DEWACHTER W., *Politieke kaart van België. Atlas van de parlementsverkiezingen van 31 maart 1968*. Antwerpen, 1969, blz. 30-33.

(32) Zie kartogram 11: Spreiding van de voorkeurstemmen. In DEWACHTER W., *a.w.*, 1969.

tal voorkeurstemmen in de steekproef voor de verkiezingen van 1964, en zonder de veelkleurige stembrieven, bedraagt 58,23 %. De bovenvermelde ondervertegenwoordiging van de voorkeurstemmen in de steekproef vraagt een aanpassing van dit cijfer.

Een eenvoudige optelling van het verschil in voorkeurstemmen tussen de steekproef en de populatie bij het gemeenteraadsverkiezingen-resultaat brengt het cijfer op 62,42 % als men het verschil van de Kamerverkiezingen gebruikt en op 61,39 als men het verschil van de Senaatsverkiezingen gebruikt. Maar precies dit kleiner verschil bij de Senaatsverkiezingen, waar een kleiner percentage voorkeurstemmen is, wijst er op dat men hier met een evenredige toename kan te doen hebben. Het resultaat komt dan een eindje hoger te liggen, en het verschil bij gebruik van Kamer- of Senaatsverkiezingen verkleint. Op deze manier berekend zou de mate van voorkeurstem bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 65,23 % (bij gebruik van Kamercijfers) of 64,53 % (bij gebruik van Senaatscijfers) bedragen. Hoe dan ook, 58 %, 62 % of 65 %, vergeleken met de voorkeurstemmen bij de Kamer en Senaatsverkiezingen 8 maanden later, nl. respectievelijk 39 % en 32 %, is er een zeer groot verschil. En dan blijft het veelkleurige stemmen nog buiten dit getal.

In tegenstelling tot de voorkeurstemmen bij Kamer- en Senaatsverkiezing lijkt het aandeel voorkeurstemmen toe te nemen naarmate de verstedelijking afneemt. Wat parlamentsverkiezingen betreft is er in de steekproef geen duidelijk verband tussen verstedelijking en afnemende mate van voorkeurstem. Zie *Tabel III : Voorkeurstemmen naar verstedelijkingsgraad*. Bij

TABEL III

Voorkeurstemmen naar verstedelijkingsgraad

Verstedelijkingsgraad	Percentage voorkeurstemmen bij verkiezingen van		
	Gemeenteraad 1964	Kamer 1965	Senaat 1965
Stedelijke agglomeraties	45,72	31,64	27,95
Voorsteden	51,19	26,48	23,26
Regionale steden	61,91	37,87	32,74
Gewone steden	56,26	28,89	24,74
Verstedelijkte gemeenten B3	71,29	48,02	33,55
Verstedelijkte gemeenten B1	72,59	31,28	29,28
Plattelandsgemeenten	82,52	45,41	25,90

de Kamerverkiezingen doet zich een heel lichte daling voor naarmate verstedelijking toeneemt — en dan nog niet eens rechtlijnig want het zijn de verstedelijkte gemeenten B3 die het hoogste ten honderd registreren en niet de plattelandsgemeenten —. De Senaatsverkiezingen vertonen een vrijwel

konstant aandeel voorkeurstemmen in de onderscheiden verstedelijkingskategorieën. Bij de gemeenteraadsverkiezingen daarentegen neemt het aandeel voorkeurstemmen in sterke mate af naargelang de verstedelijking toeneemt: van meer dan 80 % in de plattelandsgemeenten over 70 % in de verstedelijkte gemeenten naar 60 à 50 % in de kleinere steden om tenslotte 45 % in de grote stedelijke agglomeraties te bereiken. Dit is een duidelijke en uitgesproken verschuiving die politieke betekenis heeft.

Het hoge aandeel voorkeurstemmen in de gemeenteraadsverkiezingen is een belangrijk gegeven. Het heeft aanzienlijke politieke gevolgen, die bij deze stand van politologisch en sociologisch onderzoek van de gemeentepolitiek nog niet allen onomstootbaar gestaafd kunnen worden, maar alvast een scherpe argumentatie of illustratie krijgen.

Bij de parlementsverkiezing van 1919 tot en met deze van 1968 zijn er op de 4.533 rechtstreeks verkozen parlementairen precies geteld 20 die verkozen zijn buiten de nuttige volgorde (33). Dit betekent dat de nuttige volgorde omzeggens totaal gehandhaafd blijft. De voorkeurstemmen bij de parlementsverkiezingen hebben wel enige functie, maar zij betekenen nog altijd niet dat de kiezers met hun voorkeurstemmen uit de kandidaten de verkozenen kiezen. Als het percentage voorkeurstemmen verder blijft toenemen komt een ogenblik waarop het kiezerskorps zich wel deze heel wat grotere participatie zal toeëigenen.

De hoge mate voorkeurstemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen is blijkbaar van aard om die hogere participatie reeds gedeeltelijk te realiseren. Bij de gemeenteraadsverkiezingen wordt de nuttige volgorde doorbroken. De voorkeurstemmen, weliswaar nog samen met de hoofdvakstemmen, bepalen wie gemeenteraadsleden zullen zijn en wie niet, zie *Tabel IV: Doorbreking van de nuttige orde bij de gemeenteraadsverkiezingen*.

TABEL IV

Doorbreking van de nuttige volgorde bij de gemeenteraadsverkiezingen

Aantal raadsleden	Frekwentie van aantal verkozenen buiten nuttige volgorde										
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	+9
35 en meer							1		4		
28-35						1		1			
21-28		1	6	4		4	4		1	1	
14-21	1		2	1		2					
7-14	5	11	4	9	1	1	1				
Totaal	6	12	12	14	1	8	6	1	5	1	0

(33) DEWACHTER W., *a.w.* (1967), blz. 160-161.

Deze tabel is opgebouwd op basis van al het ons beschikbaar materiaal (cf. probleem van volledige verkiezingsstatistiek). Zowel grote als kleine gemeenten zijn opgenomen, zowel in Vlaanderen als in Wallonië ; gemeenten met handhaving van nuttige volgorde evengoed als gemeenten waar deze wordt doorbroken. Maar op een stringente representativiteit kan deze tabel geen aanspraak maken. (Vergelijk de spreiding van de gevallen met de spreiding in de populatie zoals aangegeven in tabel II.)

Tabel IV toont aan dat de nuttige volgorde in een aantal gevallen (het overgrote deel van de hier onderzochte gemeenten) werkelijk en soms zelfs in aanzienlijke mate doorbroken wordt. Op te merken valt dat in de grote gemeenten en de steden (meer dan 20 raadsleden) een tendens aanwezig lijkt te zijn tot omvangrijke wijziging van de nuttige volgorde. De kiezers lijken bij de gemeenteraadsverkiezingen wel ernstig mee te praten in de selectie (in tweede graad) van de gemeenteraadsleden.

Deze grotere participatie van de kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen heeft misschien wel een betekenis voor het gehele politiek bestel. Om dit duidelijk te maken moet vooraf in herinnering gebracht worden dat de grote meerderheid van de parlementairen ook een gemeentelijk mandaat vervullen. In 1965 waren 147 van de 212 kamerleden ook burgemeester, schepen of raadslid ; van de 178 senatoren oefenden 103 een gemeentelijk vertegenwoordigende functie uit. Het selektiemechanisme van het Belgisch politiek systeem zou in het licht van bovenvermelde gegevens misschien wel onderstaand patroon kunnen hebben.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen zijn er statistisch gezien slechts iets meer dan 2 kandidaten voor één plaats. Zo bekeken maakt iedereen die op de lijsten komt reeds een behoorlijke kans, zeker in vergelijking met de soortgelijke kans bij de parlementsverkiezingen. Maar waar bij deze laatste verkiezingen de nuttige volgorde in zijn geheel wordt gehandhaafd, is dit niet het geval bij de gemeenteraadsverkiezingen. Daar kan men, precies doordat de nuttige volgorde niet sluitend is, bij het eigenlijke kiezerskorps zijn kans maken, eventueel tegen de partijbeslissing in (zie bijv. De Kerpel die op de CVP-lijst in Schaarbeek van de 17de naar de 5de plaats komt — overgedragen hoofdvakstemmen inbegrepen). En op die manier kan men een machtspositie verwerven in de gemeente en, indien nodig, langs daar in de partij.

Een sukses in de gemeenteraadsverkiezingen is bovendien een eerste garantie voor het parlementair meedingen van de kandidaat en voor de partij is het een gegeven dat men niet zo gemakkelijk meer van de hand doet als een kandidaat zonder deze gunstige uitslag. Door de organisatie van de lijstensamenstelling van de parlementsverkiezingen is een machtspositie in de gemeente en in de plaatselijke partijafdeling een belangrijke voorsprong op de kandidaten (alle andere gegevens gelijkblijvend) die zul-

ke machtspositie niet bezitten (34). En uit dat voordeel, langs de gemeenteraadsverkiezingen bekomen, kan men met meer aandrang zijn plaats in de nuttige volgorde voor de parlementsverkiezingen bepleiten of verdedigen. Eens in nuttige volgorde gerangschikt is het (tot nu toe) beslist dat men parlementair wordt (35).

Misschien ligt het aan de betekenis van de gemeentelijke machtspositie in de lijstensamenstelling en aan het feit dat men op gemeentelijk niveau zijn positie zuiver electoraal kan afdwingen (mede of hoofdzakelijk) door de aanzienlijke mate van voorkeurstemmen die de kiezers bij die verkiezingen uitbrengen, dat het parlement zo belast is met gemeentelijke mandatarissen. Die weg zou wel eens de meest aangewezen, zoniet de enige kunnen zijn voor de doorsnee kandidaat-parlementair. Een hinderpaal hierbij is wel dat het hoog absoluut aantal gemeenteraadsleden, ongeveer 23.600, de mogelijkheid van een scherpe concurrentie openstelt. Afbreuk aan het proces hoeft dit echter niet te doen, aangezien het hier uiteindelijk gaat om kandidaten die allen binnen de contouren van het proces blijven, en precies ook de mechanismen van dat proces zelf inzetten.

De participatie van de kiezers aan het proces van machtsverwerving in de gemeente is volgens de voorkeurstemmen als indicator van participatie, groter dan bij de parlementsverkiezingen. Niet alleen is de keuzedaad rijker doordat zij naast een partijkeuze ook meer personenvoorkeur uitdrukt, maar de gemeenteraadskiezers hebben bovendien een reële inspraak in het aanduiden van de gemeenteraadsleden zelf, wat een belangrijk verschil is met de parlementsverkiezingen. Tenslotte, zou wel eens kunnen blijken, dat dit hoger participatieniveau uiteindelijk ook, na controles en sanktioneringen van de partijen, een weerslag heeft op de samenstelling van vertegenwoordigers van de natie.

5. Het veelkleurig stemmen.

Het kiesstelsel van de gemeenteraadsverkiezingen bevat een stemwijze die een speciale uitspraak vanwege het kiezerskorps toelaat. De kiezer kan zoveel voorkeurstemmen als er zetels te begeven zijn uitbrengen over een of meer of alle lijsten, op voorwaarde dat hij dan geen enkele hoofdvakstem afgeeft en niet meer voorkeurstemmen dan te begeven zetels toebedeelt: het zgn. « panacheren » of de veelkleurige stembrief. Deze stemwijze is niet nieuw, aangezien zij in de periode van het meerderheidsstelsel voor de parlementsverkiezingen tot 1899 ook bestond (36).

(34) Zie DEWACHTER W., *a.w.* (1967), blz. 110-154.

(35) Alleen als men op de strijdplaats(en) gerangschikt wordt is het nog zorgen dat de partij in het kiesarrondissement (eventueel provincie) niet achterruit boert.

(36) Uiteraard enkel in de arrondissementen met meer dan één kandidaat.

Sindsdien is de veelkleurige stembrief bij de wetgevende verkiezingen echter ongeldig.

Deze stemwijze biedt in feite de mogelijkheid om de partijopdeling te overstijgen. Men stemt niet langer groen, blauw, rood of oranje, maar in elke partij steunt men die kandidaat of kandidaten die meer bepaald de eigen politieke opties of ideologie zijn toegedaan of die qua sociale categorisering dichterbij de kiezer staan. De nieuwste kiezers en de jonge kiezers bij voorbeeld, kunnen met deze veelkleurige stemmen, als zij deze massaal uitbrengen, de jongere kandidaten van de verschillende lijsten een aanzienlijke hand toesteken. Indien de veelkleurige stembrief in aanzienlijke mate en op een georkestreerde manier gebruikt wordt, is het een machtig en origineel verkiezingswapen. Het zou zelfs een middel kunnen zijn tegen het zichzelf overtillen van de politieke partijen (37), als een aanzienlijk deel niet langer bij de « enig zaligmakende » partij-opdeling bleef maar verder ging, en zijn eigen opties meer zou inbrengen langs die weg.

De mate waarin de veelkleurige stembrief gebruikt wordt is ontstellend klein. Berekend op basis van voormelde steekproef, op een wijze analoog aan het bepalen van het aandeel voorkeurstemmen, komt men tot een percentage van 2,53 %. Dit komt ongeveer neer op het niet gebruiken van deze mogelijkheid. De kiezers treden omzeggens niet over de partijgrenzen heen (38). Deze rijke participatiemogelijkheid wordt in feite niet benut.

De veelkleurige stembrief, zoals hij gebruikt wordt vertoont een nevenaspect. Een aandachtig interpretator van de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen valt het op dat het aantal geldige stemmen niet helemaal gelijk is aan de som van het aantal stemmen voor elke partij. De kiezers van de stad Leuven geven 6.730 stemmen aan de BSP, 9.423 stemmen aan de CVP en 4.250 stemmen aan de PVV zijnde een totaal van 20.403. Het aantal geldige stembrieven is evenwel 20.535, of een verschil van 132 stemmen. De stad Antwerpen geeft 58.711 stemmen aan de BSP, 43.255 aan de CVP, 22.454 aan de PVV, 19.176 stemmen aan de Volksunie, 8.533 aan de KPB, en 908 stemmen aan een plaatselijke lijst zonder kleur. De benutte stemcapaciteit of het totaal van deze kiescijfers is 153.037 stemmen. Er zijn evenwel 153.610 geldige stemmen, m.a.w. 573 stemmen zijn verdwenen. Dit verschil tussen de geldige stemmen en

(37) DEWACHTER W., *Kritische ontleding van de politieke democratie in België*. In *Gezag en democratie*. Leuven, 1969, blz. 64-65.

(38) Zonder over precieze en definitieve cijfers ter staving te beschikken, lijkt het toch zo te zijn dat men bij de parlementsverkiezingen tot 1899 ook heel weinig van deze mogelijkheid gebruik heeft gemaakt.

de benutte stemcapaciteit komt voort uit het feit dat de kiezers met een veelkleurige stembrief meestal slechts een deel van hun stem gebruiken. Als men te Leuven met 21 te kiezen raadsleden, niet 21 maar slechts 7 voorkeurstemmen uitbrengt over de verschillende lijsten — wat een geldige stem is — dan verliest men eigenlijk $14/21$ of $2/3$ van zijn stem. Als men te Antwerpen, waar de gemeenteraad 43 leden telt, 20 stemmen uitbrengt, verliest men meer dan de helft van zijn stemcapaciteit. Een veelkleurige stembrief is maar ten volle gebruikt als men evenveel voorkeurstemmen uitbrengt als er raadsleden te kiezen zijn, d.w.z. 21 in Leuven en 43 in Antwerpen. De meeste kiezers met een veelkleurige stembrief doen dit evenwel niet (39). Gemiddeld wordt de veelkleurige stembrief voor ongeveer de helft ten nut gemaakt. Volgens hogervermelde berekeningswijze wordt gemiddeld 54,92 % van de veelkleurige stemmen niet gebruikt. Dit verklaart het verschil tussen het aantal geldige stemmen en de benutte stemcapaciteit.

Dit niet volledig gebruiken van de veelkleurige stembrief is een negatief element. De onvolledige aanwending van de stemcapaciteit is evenwel niet inherent verbonden aan het systeem aangezien men even gemakkelijk een volledige als een onvolledige veelkleurige stem kan uitbrengen. Maar het feitelijk gebruik van de veelkleurige stembrief is zo dat men de mogelijkheid tot discrimineren tussen of nivelleren van de partijen niet eens voor de helft gebruikt. Bij de toewijzing van de zetels kan één enkele of een paar voorkeurstemmen per lijst soms wel meer diskriminerend of rangschikkend effect hebben dan een klassieke, meervoudige voorkeurstem die niet tegen iemand gericht is.

Omdat het verschijnsel maar pas wetenschappelijk is vastgelegd, stelt de verklaring nog een ganse opgave. Er is nochtans al steekhoudend materiaal om het weinig gebruik van de veelkleurige stembrief (mede) als een negatief resultaat van de politieke socialisering te zien. In een onderzoek van het Centrum van Politieke Studiën naar de kiesrijpheid van de studerende jeugd in 1970, die vijf maanden later voor het eerst stemgerechtigd zijn voor de gemeenteraadsverkiezingen, is gebleken dat zelfs op dit hoog niveau van opleiding (laatste klas van het hoger secundair onderwijs en het hoger onderwijs) slechts de lijststem en de enige voorkeurstem

(39) Dit cijferen met rekenkundige breuken heeft wel eens verrekende gevolgen. In Moeskroen in 1964 verloor de PSC met ongeveer $2/23$ van een stem op een totaal van 22.180 geldige stemmen de absolute meerderheid. De PSC had als quotient van het deeltal 13 in de verdeling d'Imperiali : $701\ 162/598$ waar de lijst Parti catholique indépendant voor deeltal 2 een quotient $701\ 221/598$ had. Door dit miniem verschil verwierf deze laatste partij de laatste zetel en niet de PSC waardoor de zetelverhouding 11 PSC, 9 BSP, 2 PVV en 1 voor de katolieke scheurlijst, of het verlies op een fractie van een veelkleurige stembrief van de absolute meerderheid.

als mogelijkheid worden erkend (40). Op een mogelijkheid van 100 vermeldingen als geldige stem haalt de eenvoudige hoofdvakstem 89 vermeldingen, de enige voorkeurstem haalt 77 vermeldingen en de combinatie van hoofdvakstem en enige voorkeurstem 67 vermeldingen. Alle andere stemwijzen boeken veel minder vermeldingen : de veelvuldige voorkeurstem binnen één lijst haalt slechts 34 vermeldingen op 100 en de veelkleurige stembrief amper 23 vermeldingen.

Als men daarbij bedenkt dat de foute stemwijzen gemiddeld 14 vermeldingen kregen dan is het besef bij slechts 9 % ongeveer van de ondervraagden dat de veelkleurige stembrief bij de gemeenteraadsverkiezingen geldig is een ernstige aanduiding dat hier een eerste oorzaak van het 2,53 % veelkleurige stemmen moet gezocht worden.

Het is mogelijk dat dit marginaal gebruik van de veelkleurige stembrief een meer fundamentele basis zou hebben in de aanvaarding door het kiezerskorps van de partijgrenzen. Doch dit is op dit ogenblik niet duidelijk uit te maken. Alleszins is het zo dat bij de parlementsverkiezingen het kiezerskorps wordt geleerd, wordt gesocialiseerd tot het aanvaarden van de partijgrenzen, op straffe van een ongeldige stem. Met deze gegevens geprojecteerd tegen de brede achtergrond van de politieke socialisering in België is inderdaad het veelkleurige stemmen uitsluitend voor enkele rare uitzonderingen van sterk, en onafhankelijk gesocialiseerden weggelegd. Weer een participatiemogelijkheid die omzeggens niet benut wordt, waarvan de typische en rijke capaciteit een dood instrument blijft. Hier zijn de gemeenteraadsverkiezingen gestroomlijnd naar de parlementsverkiezingen.

Besluit.

Dit onderzoek brengt zowel negatieve als positieve elementen in het participatiepatroon van de gemeentenaren langs de verkiezingen aan het licht. Een aantal gemeenten slagen er niet in een politiek alternatief aan hun kiezers voor te leggen en handelen de samenstelling van de gemeenteraad af zonder verkiezingen. De verhouding van het aantal kandidaten tot het aantal raadszetels wijst ook eerder op een matige politisering. De veelkleurige stembrief ondanks zijn rijke mogelijkheid, wordt omzeggens niet gebruikt. En als ze gebruikt wordt, benut men niet eens de helft van de stemcapaciteit. Anderzijds komt er een groter aantal kiezers op ter stemming en wordt er een groter aantal geldige stemmen uitgebracht, m.a.w. de keuzeverzaking bij de gemeenteraadsverkiezingen ligt lager dan bij de parlementsverkiezingen. De voorkeurstem(men) wordt in opmer-

(40) De resultaten van dit onderzoek zullen eerlang volledig gepubliceerd worden.

kelijk grotere mate toebedeeld bij de gemeenteraadsverkiezingen. Hierdoor beslist de kiezer zelf mede over de personen die de mandaten aan de partijen toegewezen, zullen uitoefenen. Misschien zit hier de aanvang van een mechanisme dat uiteindelijk tot in het parlement zou kunnen doorlopen. Op het niveau kandidaten en besluitvormers is er het feit dat absoluut gezien een groot aantal gemeentenaren gemobiliseerd worden eerst als kandidaten en later, ongeveer de helft onder hen, als gemeenteraadslid. Verder is er het zeer belangrijk feit dat in drie kwart van de gemeenten het kiezerskorps beslist welke lijst of partij de absolute meerderheid heeft en derhalve het College zal vormen. De voorhanden zijnde tijdsreeksen roepen geen probleem op van toenemende afwezigheid ook niet in de zestiger jaren.

Globaal bekeken hebben de gemeenteraadsverkiezingen een gunstiger participatiepatroon dan de parlementsverkiezingen. Mag uit dit gunstig participatiepatroon besloten worden, dat als er wat aan de gemeentepolitiek schort, dit niet in eerste instantie te wijten is aan de kiezers maar aan de kandidaten en verkozenen (en eventueel aan de voorgedijoverheid) ? Het grote probleem is de kwaliteit van de politieke alternatieven die bij de gemeenteraadsverkiezingen geboden worden. De gemeenteraadsverkiezingen zijn zeker niet een optimale realisatie van de directe democratie. Het is nog altijd een delegatie van macht. Maar de schakel kiezer ligt niet slecht. De kiezers participeren beter aan de gemeenteraadsverkiezingen dan aan de parlementsverkiezingen althans volgens kwantitatief onderzoek.

Hoe het kwalitatief ligt is vooralsnog niet uitgemaakt. De aandacht moge evenwel gevestigd worden op het feit dat de kwaliteit van de participatie mede door de politieke socialisering wordt bepaald. Deze socialisering is waarschijnlijk een resultante mede van de verkiezingsstrijd en van het gemeentebestuur. De gemeentepolitiek die zich gespiegeld ziet.

Dit onderzoek werd afgesloten op 1 juni 1970. Nadien heeft het parlement een reeks wijzigingen aan de kieswetgeving en de gemeentewet aangebracht die bepaalde cijfers uit deze studie (bijv. het aantal gemeenteraadsliden) als voorbijgestreefd kunnen doen lijken. Aan de besluiten van ons onderzoek van de gemeenteraadsverkiezingen tot en met 1964 verandert deze wetgeving evenwel niets, zij betreft de komende gemeenteraadsverkiezingen.

